

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.62

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.2.8>

О. І. Кадикало

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін
Львівського навчально-наукового інституту
Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

ВІДНОСИНИ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ ТА БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ: ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ

Статтю присвячено визначенню особливостей відносин Фонду гарантування вкладів фізичних осіб із банківськими установами з моменту отримання установою банківської ліцензії й до моменту визнання банку неплатоспроможним, початком процедури його виведення з ринку та загалом ліквідації. Наголошено, що банк стає учасником Фонду в момент отримання банківської ліцензії і з цього моменту має сплатити початковий внесок та здійснювати регулярний річний внесок, за розрахунку розміру якого не відбувається диференціація залежно від ступеня ризикованості діяльності певної банківської установи. Такий підхід відрізняється від порядку розрахунку зазначеного показника в економічно розвинутих країнах.

Здійснено деталізацію проблемних аспектів взаємодії Фонду та банків, визнаних неплатоспроможними, у процесі їх виведення з ринку. Зокрема, зауважено низьку якість діяльності тимчасових адміністрацій, які призначаються в непрозорий спосіб, недоліки процедур продажу активів банків під час ліквідаційних процедур, низький розмір гарантованої суми виплати вкладу тощо. Визначені наслідки, зумовлені зазначеними недоліками, а саме: поглиблення недовіри до банківської системи та її регулятора, підвищення неспроможності банків до кредитування, адже іпотечне кредитування перейшло у фазу стагнації.

Окреслені недоліки чинного законодавства, котрі сприяють порушенню прав вкладників та провокують низький рівень довіри до національної банківської системи. Серед недоліків визначено відсутність фінансово-правового механізму забезпечення фінансової стабільності в частині, яка стосується усунення ризиків, пов'язаних із неплатоспроможністю філій іноземних (як наслідку неплатоспроможності головного банку в іншій державі). А також те, що, відповідно до чинного законодавства, Фонд не здійснює виведення з ринку філій іноземних банків, акредитованих на території України Національним банком України, що не передбачає відшкодування вкладникам таких установ.

За результатами дослідження окресленої проблематики доведено необхідність удосконалити чинне законодавство щодо гарантування банківських вкладів, що дозволить зміцнити банківську систему України та підсилити рівень довіри до неї вкладників.

Ключові слова: Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, банк, банківська установа, неплатоспроможність банку, ліквідація банку, виведення банку з ринку.

Постановка проблеми. Сьогодні стабільність банківської системи є запорукою відновлення економічної стійкості національної економіки. Проте зазначене неможливе без динамічного розвитку ринку банківських депозитів, для чого потрібний достатній рівень

захищеності ресурсів депонентів від ризику їх неповернення власникам. Такий рівень забезпечується належним функціонування системи гарантування вкладів, яка в Україні представлена Фондом гарантування вкладів фізичних осіб (далі – ФГВФО). Саме ФГВФО забезпечує

функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків із ринку. У цьому процесі ФГВФО активно з банківськими установами, як із тими, які нормально функціонують, так і з тими, яких визнано фінансово неплатоспроможними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням, пов'язаним з особливостями взаємодії ФГВФО з банками, у своїх працях приділяла увагу низка сучасних науковців, серед яких С. Алексєєв, К. Алексійчук, Д. Бахрах, Я. Берназюк, А. Бобанич, В. Бобиль, Т. Бойчук, М. Брагинський, А. Бухтіарова, І. Бучко, Л. Воронова, Л. Василенко, Н. Галайко, С. Глуговська, Ж. Довгань, В. Копейчиков, С. Козьменко, М. Кучерявенко, Т. Мазур, Д. Мейєр, І. Михайловська, Л. Недеря, А. Нечай, В. Огієнко, О. Орлюк, Ю. Пасічник, П. Пацурківський, З. Руденко, С. Савченко, В. Сасенко, Ю. Самура, Ю. Серпінова, О. Скакун, Є. Ходак, О. Шебанов, І. Школьник тощо. Водночас до сьогодні залишаються окремі спірні питання в досліджуваній проблематиці, які досі не висвітлені.

Мета статті – здійснити аналіз основних аспектів взаємодії ФГВФО з банками, виявлення їх недоліків та розроблення пропозицій щодо їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного законодавства ФГВФО є установою, яка виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків із ринку й ліквідації банків. З огляду на це можна зрозуміти, що відносини між ФГВФО та банками починаються з моменту визнання банку неплатоспроможним, початком процедури його виведення з ринку та його ліквідації. Проте відносини між цими суб'єктами починаються значно раніше – в момент отримання установою банківської ліцензії.

Відповідно до Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» учасниками ФГВФО є банки, участь яких у Фонді є обов'язковою та які набувають статусу учасника Фонду гарантування в день отримання ними банківської ліцензії. Саме в момент отримання банківської ліцензії банк стає учасником ФГВФО і як учасник має сплачувати початковий внесок – у розмірі 1% від свого статутного капіталу та регулярний річний внесок у розмірі 0,5% бази нарахування в національній валюті та 0,8% бази нарахування в іноземній валюті. Водночас не передбачена диференціація розміру регулярного внеску залежно від ступеня ризикованості діяльності певної банківської

установи. Найбільш доцільним вважаємо підхід, за якого, визначаючи розміри регулярних зборів до ФГВФО, враховуватимуть ступінь ризикованості діяльності банківської установи – чим ризикованіше, тим більший розмір базової річної ставки збору. Ми погоджуємось із тим, що такий підхід, з одного боку, дозволить попередити виникнення проблеми «морального ризику» – коли вкладники й банки перекладають ризики на систему гарантування залучених ресурсів [1, с. 27], а з іншого боку – це дозволить збільшити ресурсну базу ФГВФО [2, с. 78].

Також, як було зазначено вище, відносини ФГВФО та банків є не лише на етапі отримання банківської ліцензії та подальшої діяльності банку, але й на етапі визнання банку неплатоспроможним. Адже Фонду надані досить великі повноваження щодо проведення процедури банкрутства банків. Зокрема, ФГВФО може виводити неплатоспроможні банки з ринку – він отримує повне та виняткове право управляти неплатоспроможними банками та проводити процедуру ліквідації банку, яких Національним банком України було віднесено до категорії неплатоспроможних, за винятком випадку, коли ліквідація здійснюється за ініціативою власників банку. ФГВФО розпочинає процедуру виведення неплатоспроможного банку з ринку та запровадження тимчасової адміністрації. Під час роботи в банку тимчасової адміністрації Фонд має повне й виняткове право управляти банком та вживати дії, передбачені планом врегулювання. У плані врегулювання на підставі оцінки фінансового й майнового стану банку визначаються заходи щодо виведення неплатоспроможного банку з ринку одним із п'яти способів:

– ліквідація банку з відшкодуванням із боку Фонду коштів за вкладями фізичних осіб у порядку, встановленому Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

– ліквідація банку з відчуженням у процесі ліквідації всіх або частини його активів і зобов'язань на користь приймаючого банку;

– відчуження всіх або частини активів і зобов'язань неплатоспроможного банку на користь приймаючого банку з відкликанням банківської ліцензії неплатоспроможного банку та подальшою його ліквідацією;

– створення та продаж інвестору перехідного банку з передачею йому активів і зобов'язань неплатоспроможного банку й подальшою ліквідацією неплатоспроможного банку;

– продаж неплатоспроможного банку інвестору.

ФГВФО вносить Національному банку України пропозицію про відкликання банківської ліцензії та ліквідацію банку відповідно до плану врегулювання або в разі закінчення строку повноважень тимчасової адміністрації банку або невиконання плану врегулювання.

Водночас, як зазначено в рішенні Великої Палати Верховного Суду України [3], ФГВФО діє не самостійно у відносинах банківської неспроможності, а фактично як орган банку, тоді як усі права та обов'язки, зокрема юрисдикційні, виникають у неспроможного банку. Таким чином, зазначеним Рішенням було фактично поставлено «кріпку» в питанні про роль ФГВФО та уповноваженої особи цієї організації у відносинах банківської неспроможності.

Ще один аспект взаємодії ФГВФО та банків, який виникає під час нагляду за діяльністю банків, віднесених до категорії проблемних, – окремі додаткові повноваження щодо нагляду щодо таких банків. Зокрема, за клопотанням ФГВФО його фахівці мають бути залучені Національним банком України до проведення інспекційних перевірок проблемних банків, шляхом їх долучення до інспекційної групи.

Отже, ФГВФО вступає у відносини з банками, керуючись основними завданнями своєї діяльності – захист інтересів вкладників банків. Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» передбачено, що Фонд та Національний банк України укладають договір про співпрацю, який визначає засади їх співробітництва у процесі регулювання й нагляду за діяльністю банків, застосування заходів впливу, інспекційних перевірок, здійснення заходів із виведення неплатоспроможних банків із ринку. Логічним продовженням останньої тези є часткове розподілення між Національним банком України та ФГВФО реалізації частини функцій щодо нагляду та регулювання діяльності проблемних та неплатоспроможних банків, а також виконання повноважень щодо здійснення ліквідації банків, що відбулось відповідно до положень зазначеного Закону України.

Отже, ФГВФО здійснює всі контрольні функції щодо неплатоспроможного банку та виконує владно-розпорядчі функції щодо банків, у яких здійснюється тимчасова адміністрація чи які виводяться з ринку. Водночас спостерігається неефективність окремих аспектів взаємодії ФГВФО та банків, зокрема, низька якість діяльності тимчасових адміністрацій, які признача-

ються в непрозорий спосіб, недоліки процедур продажу активів банків під час ліквідаційних процедур, низький розмір гарантованої суми виплати вкладу тощо.

Зокрема, державою гарантовано лише виплата вкладу в розмірі 200 000,00 грн., причому деяка категорія вкладників та кредиторів узагалі позбавлена її отримання (вклад у металах, за вкладами у філіях іноземних банків, вклад за субординованим боргом та інші). Водночас виникає суперечність між національним та міжнародним законодавством. Наприклад, п.п. 23 та 26 Директиви 2014/49/ЄС Європейського Парламенту й Ради від 16.04.2014 [4], рівень відшкодування вкладів кожного вкладника в державах-членах Європейського союзу становить 100 000 євро. Такий розмір відшкодування встановлений із тим, щоб не допустити ризику підриву довіри вкладників. У Директиві передбачено, що має бути забезпечено рівні умови та фінансову стабільність на внутрішньому ринку, з урахуванням ризиків підриву довіри вкладників. Тому держави-члени повинні мати можливість застосовувати більш високий рівень покриття, якщо вони передбачають рівень охоплення, який був вище гармонізованого рівня. Такий вищий рівень покриття повинен бути обмеженим за часом та за масштабом, а відповідні держави-члени повинні пропорційно коригувати цільовий рівень та внесок, котрий має бути сплачений як відшкодування.

Водночас, відповідно до чинного законодавства, максимальний розмір відшкодування складає 200 000 грн, що майже унеможливорює повернення банківського вкладу в розмірі, який перевищує граничний. Такий підхід порушує положення ст. 1 Першого Протоколу Європейської Конвенції із прав людини й основоположних свобод, підписаного та ратифікованого Україною [5]. Запропонована позиція спирається на те, що майже всі юридичні особи, котрі тримають кошти в таких банках – їх утрачують, оскільки перебувають у сьомій черзі, що є малоімовірним у поверненні коштів.

Сьогодні є певні недоліки у відносинах ФГВФО та банків [6], до яких можна віднести:

- відсутність контролю над органом, який здійснює ліквідацію банків,
- непрозорість процедури ліквідації банку;
- фактично непрацюючі альтернативні шляхи виведення неплатоспроможного банку з ринку, за винятком його ліквідації;
- відсутність законодавчо закріпленого механізму відновлення діяльності банків за наявності

судових рішень щодо скасування відповідних постанов Національного банку України щодо ліквідації та відкликання банківської ліцензії;

- непрозорість процедури ліквідації банку;
- черговість задоволення вимог до банку, котрий перебуває у стадії ліквідації, з боку вкладників (кредиторів – фізичних осіб, юридичних осіб, вкладників за банківськими металами), яка визначена після Національного Банку України, що компенсує свої вимоги поза чергово, та ФГВФО.

Наведені вище особливості відносин ФГВФО та банківських установ спровокували певні негативні прояви у фінансовій системі України, зокрема, поглибилась недовіра до банківської системи та її регулятора, а також посилилась неспроможність банків до виконання своєї основної функції – кредитування, адже в активній фазі лишилось споживче кредитування, а, наприклад, іпотечне кредитування перейшло у фазу стагнації.

ФГВФО фактично після того, як відшкодував вкладникам банку гарантовану суму, стає кредитором цієї установи на суму відшкодованих коштів та на суму витрат, котрі пішли на його ліквідацію.

Крім викладених спірних аспектів є ще один, що суттєво порушує права вкладників банку, в діяльності якого виникли суттєві проблеми. Ідеться про те, що ФГВФО не здійснює виведення з ринку філій іноземних банків, акредитованих на території України Національним банком України. Ми погоджуємось із тим, що, незважаючи на стабільність банківських систем окремих країн, іноземні банки можуть визнаватись неплатоспроможними [7, с. 62], що провокує виникнення питання щодо забезпечення прав вкладників філій таких банків.

Порядок виведення неплатоспроможних банків із ринку у країнах – учасницях Європейського Союзу визначений у низці міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема, Директивою 2001/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ» визначається порядок дій щодо філій кредитної установи, яка має головний офіс поза межами ЄС, але має філії принаймні у двох Державах-членах ЄС [8].

Реорганізаційні заходи повинні застосовуватись згідно із законами, нормами і процедурами, котрі діють у Державі походження. Проте в чинному законодавстві відсутнє закріплення повноважень ФГВФО виведення з ринку філій іноземних банків, акредитованих на території України

[8]. Також справедливим є твердження, що в законодавстві України відсутній фінансово-правовий механізм забезпечення фінансової стабільності саме в частині, яка стосується усунення ризиків, пов'язаних із неплатоспроможністю філій іноземних (як наслідку неплатоспроможності головного банку в іншій державі) [7, с. 63].

Висновки і пропозиції. Ураховуючи викладене, не викликає сумніву той факт, що відносини ФГВФО та банків не позбавлені певних недоліків, а саме: відсутня диференціація розміру регулярного внеску банку до ФГВФО залежно від ступеня ризикованості діяльності певної банківської установи; максимальний розмір відшкодування, встановлений на рівні 200 000грн, що призводить до відсутності можливості повернути банківський вклад у більшому розмірі; організаційні особливості процедури ліквідації банків, що знижує рівень довіри до національної банківської системи; відсутність правових підстав забезпечити відшкодування вкладникам неплатоспроможних філій іноземних банків тощо. Тому є нагальна необхідність удосконалювати чинне законодавство в досліджуваному напрямі, що дозволить зміцнити банківську систему України та підсилити рівень довіри до неї вкладників.

Список використаної літератури:

1. Бобиль В. Удосконалення системи гарантування вкладів в умовах сучасної фінансової кризи. *Вісник Національного банку України*. 2012. № 7. С. 24–29.
2. Мельник Т. Функціонування системи гарантування залучених ресурсів у контексті забезпечення стабільності фінансової системи України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2013. Випуск 22. С. 75–78.
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду України від 16 трав. 2018 р. у справі № 910/17448/16, провадження № 12-17rc18. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74188562>.
4. Directive 2014/49/EU of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014. Електронний ресурс. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0049>.
5. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 20 бер. 1952 р. Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535.
6. Пояснювальна записка до проекту закону України №10437 від 10 лип. 2019 р. Електронний ресурс. URL : search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH81X00A.html.

7. Швагер О.А. Фінансово-правове регулювання діяльності ФГВФО в Україні в частині виконання функції виведення неплатоспроможних банків з ринку. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 60–63.
8. Про реорганізацію та ліквідацію кредитних установ : Директива 2001/24/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 квіт. 2001 р. Електронний ресурс. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/994_179.
9. Положення про виведення неплатоспроможного банку з ринку : Рішення виконавчої дирекції Фонду гарантування вкладів фізичних осіб № 2 від 05 лип. 2012 р. Електронний ресурс. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1581-12/page>.

Kadykalo O. I. The Deposit guarantee fund and banking institutions: controversial aspects

The peculiarities of the relationship between Deposit Guarantee Fund of individuals and banking institutions from the moment the institution obtains a banking license until the moment bank is declared insolvent, the beginning of the procedure of its withdrawal from the market and liquidation in general are determined. It is emphasized that bank becomes a member of the Fund at the time of obtaining banking license and from that moment must pay the down payment and make a regular annual fee, when calculating the amount of which there is no differentiation depending on the risk of a particular banking institution. This approach differs from the procedure for calculating this indicator in economically developed countries.

The problematic aspects of the interaction between the Fund and banks declared insolvent were detailed during their withdrawal from the market. In particular, the low quality of activities of temporary administrations, which are appointed in a non-transparent manner, the shortcomings of the procedures for the sale of bank assets during liquidation procedures, the low amount of the guaranteed amount of deposit payment, etc. were noted. The consequences caused by these shortcomings have been identified, namely: deepening distrust in the banking system and its regulator, increasing the inability of banks to lend, as mortgage lending has entered a phase of stagnation.

The shortcomings of the current legislation that contribute to the violation of depositors' rights and provoke a low level of confidence in the national banking system are outlined. Among the shortcomings is the lack of financial and legal mechanism to ensure financial stability in terms of eliminating the risks associated with the insolvency of foreign branches (as a consequence of the insolvency of the parent bank in another country). And also that according to the current legislation the Fund does not carry out withdrawal from the market of branches of foreign banks accredited on the territory of Ukraine by the National Bank of Ukraine, which does not provide compensation to depositors of such institutions.

According to the results of the study of the outlined issues, the need to improve the current legislation on guaranteeing bank deposits has been proved, which will strengthen the banking system of Ukraine and strengthen the level of confidence of depositors in it.

Key words: *Deposit Guarantee Fund, bank, banking institution, bank insolvency, bank liquidation, withdrawal of a bank from the market.*